

Волинець К. І., завідувач кафедри початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ

У статті розкрито підходи до організації педагогічної практики, види діяльності студентів під час проходження педагогічної практики та умови, які забезпечують ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя у процесі педагогічної практики.

Ключові слова: професійна підготовка, педагогічна практика, неперервність педагогічної освіти, університет.

Постановка проблеми. Світові тенденції глобалізації, соціально-економічні трансформації в Україні початку ХХІ ст. вимагають підготовки педагога, рівень якого гармонійно поєднує освіченість, професіоналізм, моральну вихованість, розвиток особистості відповідно до духовних цінностей національної й загальнолюдської культури і розуміння власної відповідальності за долю підростаючого покоління. Зазначені тенденції знаходять логічне відображення у законодавчій базі для проведення та організації практики у вищих навчальних закладах (Конституція України, закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ ст.»), Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державна програма «Вчитель» та ін.).

Це вимагає від освітян втілення у навчально-виховний процес таких підходів до підготовки вчителя, згідно з якими педагогічна освіта повинна забезпечити не тільки засвоєння професійних знань і умінь, розвиток ціннісної свідомості, особистісних якостей, але й здатність до пошуку нових знань та перенесення їх і набутого від покоління до покоління життєвого досвіду підростаючому поколінню. Формування умінь, а також професійно значущих особистісних якостей у сучасних умовах набуває не менш важливого значення, ніж оволодіння студентами теоретичними знаннями, оскільки вчитель відбудеться лише тоді, коли зможе теоретичні знання, набуті у ВНЗ, ефективно застосовувати у майбутній професійній діяльності.

Саме тому однією із найважливіших складових у системі підготовки фахівців в умовах неперервності педагогічної освіти в університеті, яка впливає на якість підготовки вчителя, формує його практичний та світоглядно-методологічний характер, є педагогічна практика.

Від якісно організованої педагогічної практики, яка сьогодні виступає одним з важливих чинників модернізації вітчизняної освіти, уміння педагога ефективно передати знання дитячому розуму та їх застосування, розвитку у дитини інтересу до постійного пошуку знань багато в чому залежатиме те, яким буде майбутнє підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблема організації та проведення практичного навчання майбутнього педагога не нова, її різні аспекти досліджувались українськими і зарубіжними вченими, і пов'язана з розвитком педагогічної освіти, в тому числі в Україні. Цій проблемі присвячені праці Ф. Н. Гоноболіна, О. І. Щербакова, Е. А. Гришина, Н. В. Кузьміної, В. О. Сластьоніна, Л. Ф. Спіріна та ін. Історико-педагогічні питання організації педагогічної практики як компонента загальнопедагогічної підготовки досліджували М. Б. Євтух, Л. В. Задорожна, С. Т. Залотухіна, Н. М. Дем'яненко, В. К. Майборода, Р. В. Куліш, Ф. Г. Паначин, Є. А. Князев та ін. Теоретичні основи організації педагогічної практики знаходимо у працях О. А. Абдуліної, А. М. Алексюка, О. Я. Савченко, С. І. Архангельського, Ю. К. Бабанського, В. В. Краєвського, А. М. Бойко, В. А. Сластеніна, В. В. Ягупова та ін.

Важливе значення для розвитку системи освіти та її підсистеми — педагогічної практики має спадщина таких відомих педагогів, філософів, громадських діячів ХІХ — початку ХХ ст., як І. Гербарт, А. Дістервег, Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, М. І. Пирогов, С. І. Миропольський, Т. Г. Лубенець, С. Ф. Русова та ін.

Вивчення літературних джерел показало, що організація педагогічної практики студентів в умовах неперервності педагогічної освіти в університеті розглядалася фрагментарно. Відсутність цілісного підходу до її організації та науково-методичного супроводу цього процесу складає сутність проблеми.

Мета статті — розглянути підходи до організації педагогічної практики, види діяльності студентів під час проходження педагогічної практики та умови, які забезпечують ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя у процесі педагогічної практики студентів в умовах неперервності педагогічної освіти в університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, категорія «практика» має стрижневе значення в теорії пізнання. Істинно пізнаним є лише те знання, яке апробоване на практиці. Теорія і практика — філософські категорії, які відображають духовну і матеріальну сторони єдиного суспільно-історичного процесу пізнання і перетворення природи і суспільства [10, 409], їх органічна єдність є невичерпним джерелом досягнень у практичній діяльності та розвитку теоретичної думки.

У професійній підготовці педагогічних кадрів «педагогічна практика — особливий вид соціальної діяльності, спрямованої на передачу від старших поколінь молодшим накопичених людством культури й досвіду, створення умов для їх особистого розвитку і підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві», вона виступає в ролі зв'язуючої ланки, наскрізним стрижнем між теорією і практикою навчально-виховного процесу в умовах неперервності педагогічної освіти в університеті [6, 647].

Метою практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їх майбутньої професії, формування у них на базі одержаних у вищому навчальному закладі знань професійних умінь та навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності [6, 704].

В умовах педагогічного навчального закладу педагогічна практика являє собою певну систему внутрішньо взаємопов'язаних, методично забезпечених і відповідним чином організованих заходів, яким належить впродовж навчання навчити студентів творчо використовувати у педагогічній діяльності науково-теоретичні знання і практичні навички, набуті в процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін, та вмінні застосовувати їх на практиці; забезпечити умови для оволодіння студентами новітніми технологіями організації навчально-виховного процесу на базі оснащених відповідним чином різних типів загальноосвітніх навчальних закладів; виховати у студентів інтерес до майбутньої професійної діяльності, сформувати навички самоосвіти та самовдосконалення. У педагогічній практиці реалізуються всі компоненти педагогічної діяльності — мета, мотиви, зміст, організація, функції, результати, контроль, самоконтроль.

Щоб професійно виконувати свої педагогічні обов'язки, вчителів необхідно мати конкретну теоретичну базу, володіти певними особистісними і професійними якостями, добре ставитися до учнів і їхніх батьків, колег. Для дітей учитель є наставником, прикладом, товаришем. Від нього учні засвоюють цінності, які склалися у суспільстві, норми соціальної поведінки, світогляд, звички. Тому учитель має володіти ще й сукупністю професійних умінь — психолого-педагогічних, професійно-особистісних, частково-методичних, комунікативно-організаторських, дослідницьких. Опанувати такі уміння тільки в процесі вивчення теоретичних дисциплін неможливо, вони формуються у спеціальних умовах, втілюються у життя під час навчальної практики. Рівень інтеграції соціальних, психолого-педагогічних та спеціальних знань, отриманих в

аудиторіях і закріплених у процесі практичного навчання, є мірою цілісності навчально-виховної системи закладу, оскільки синтез знань створює цілісне всебічне уявлення про педагогічний процес та педагогічні явища [1, 13].

У той же час, як зазначає В. Н. Никитенко, однією із причин неузгодженості між теоретичними знаннями і практичними вміннями молодих вчителів в тому, що теорія у ВНЗ викладається і вивчається в логіці розвитку тих чи інших наук, а практика вимагає використання знань в іншій логіці – логіці вирішення практичних задач [9, 65].

Є. Л. Белкін, В. В. Карпов, П. І. Харнаш, досліджуючи дидактичні проблеми управління пізнавальною діяльністю, прийшли до висновку, що теорія сама по собі вже є моделлю явищ і зв'язків між ними. Основою процесу засвоєння за теорією поетапного формування розумових дій є не сприйняття, а дія (зовнішня – практична чи внутрішня – розумова). Дія повинна бути адекватна знанню, що засвоюється [2, 22–30].

Отже, для оволодіння студентами вміннями переводити знання з логіки науки у логіку розв'язання практичних задач у процесі професійного навчання необхідно, щоб педагогічна практика була аналогом професійної діяльності вчителя в умовах школи, адекватна змісту та структурі педагогічної діяльності, доповнювала і збагачувала теоретичну підготовку студентів, створювала можливості для закріплення і поглиблення отриманих знань, використання теоретичних положень фахових дисциплін для вирішення практичних задач, загальних закономірностей педагогіки, психології, фізіології та інших наук до конкретних обставин навчання та виховання та сприяла адаптації студента до майбутньої професійної діяльності.

Для того щоб знання стали життєво необхідними, особистісно значущими, необхідно, щоб вони набули практичного змісту. Тому розгляд в процесі організації та проведення педагогічної практики всіх аспектів майбутньої професійної діяльності, вирішення численних педагогічних задач реальної практики змушує студентів шукати відповіді на питання про завдання, зміст, форми та методи навчально-виховної роботи, що постійно виникають, а отже, поетапно переводить студентів від засвоєння знань на репродуктивному рівні до їх застосування на творчому рівні.

Ланками такого містка є: аналіз педагогічних ситуацій, моделювання педагогічних ситуацій, педагогічні ігри, розв'язок педагогічних задач в процесі навчальної педагогічної практики і, нарешті, самостійне вирішення задач в період проходження педагогічної практики. Все це слугує сполучною ланкою між теоретичним навчанням студента та його майбутньою роботою в школі [9].

На початковому рівні діяльність майбутнього вчителя здійснюється під керівництвом викладачів на підставі їх вказівок і рекомендацій. Аналіз педагогічних ситуацій та їх моделювання допомагає, наприклад, другокурсникам зіставити теоретичні знання з реальною шкільною дійсністю, цей процес збігається з вивченням студентами психолого-педагогічних дисциплін. Активна професійна адаптація починається після того, як студент докладно познайомиться з обраною професією, з вимогами, які вона пред'являє до вчителя, коли розбереться в собі самому. Своєрідними «акцепторами дії» для майбутнього вчителя стають професійні вимоги до особистості вчителя, які є усвідомленими і прийнятими студентом [5, 25].

Головна функція професійних вимог до особистості вчителя націлює студента на орієнтацію у процесі адаптації до професійної діяльності і спонукає до утвердження його авторитету в цій галузі через цілеспрямоване формування своєї особистості. Це — другий рівень адаптації, етап утвердження позиції вчителя. Критерієм досягнення рівня виступають ті зміни, які відбулися у свідомості студента. Включення майбутніх вчителів у педагогічну практику допомагає здійснити перехід на другий рівень професійної адаптації, коли діяльність студентів здійснюється самостійно на підставі типових алгоритмів. Це вже етап включення студента у реальні обставини педагогічної діяльності.

Гідна реалізація професійного педагогічного покликання передбачає прийняття майбутнім педагогом низки зобов'язань. По-перше, варто об'єктивно оцінювати власні можливості, знати свої слабкі і сильні сторони, значимі для даної професії якості (особливості саморегуляції, самооцінки, емоційні прояви, комунікативні, дидактичні здібності тощо). По-друге, майбутній педагог повинен опанувати загальну культуру інтелектуальної діяльності (мислення, пам'яті, сприйняття, уявлення, уваги), культуру поведінки, спілкування і педагогічного спілкування зокрема. Педагог — це зразок, якого свідомо, а частіше не усвідомлено, наслідують учні, переймаючи те, що робить учитель. Відповідно відрефлексований і коригуючий образ «Я» студента — майбутнього педагога вимагає постійного особистісного і професійного зростання. По-третє, обов'язковою передумовою й основою успішної діяльності педагога є повага, знання і розуміння свого учня як «Іншого». Педагог повинен зрозуміти учня і сприймати його незалежно від того, чи збігаються їхні системи цінностей, моделі поведінки й оцінок; це також припускає знання психологічних механізмів і закономірностей поведінки, спілкування.

По-четверте, педагог є організатором навчальної діяльності учнів, їхнього співробітництва й у той же час виступає як партнер і людина,

котра полегшує педагогічне спілкування. Це зобов'язує студента — майбутнього педагога розвивати свої організаторські, комунікативні здібності для того, щоб уміти керувати процесом засвоєння учнями знань, включаючи їх в активні форми навчальної взаємодії, що стимулює пізнавальну активність його учасників. Розвиток таких професійних умінь припускає не тільки глибокі психолого-педагогічні знання, але і постійний, систематичний професійний тренінг студентів, пошуки найоптимальніших варіантів підготовки їх до майбутньої професійної діяльності та зумовлює комплексний характер педагогічної практики [3].

Комплексний характер педагогічної практики передбачає, що студент у процесі її проходження вивчає всі види й функції професійної та суспільної діяльності вчителя, а також веде дослідницьку роботу в школі: проводить психолого-педагогічний аналіз уроків різних типів, факультативних занять, вивчає обов'язки директора школи та його заступників, вчителя-предметника, класного керівника, вивчає поза-класну роботу з учнями, проводить комплексне вивчення особистості учня та класного колективу.

Безперервну педагогічну практику на II курсі можна умовно розділити на чотири етапи, які доповнюють один одного і пов'язані між собою однією загальною метою — комплексним вивченням навчально-виховного процесу у середній загальноосвітній школі.

I етап — бесіда студентів з адміністрацією школи, вчителями-предметниками, шкільним психологом.

II етап — відвідування уроків у закріпленому за студентом класі з метою проведення спостереження за діяльністю вчителя та учнів на уроці для підготовки його аналізу.

III етап — дослідницька робота. Студенти досліджують психолого-педагогічні особливості учня. Дослідження проводять за допомогою таких методів: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, опитування, аналіз продуктів діяльності. Вони проводяться в різних ситуаціях і, головним чином, залежать від поставленого завдання (під час відвідування студентом уроків, на перерві, під час проведення позакласних виховних заходів).

IV етап — індивідуальна робота студента. Індивідуальна робота під час безперервної педагогічної практики включає самостійне виконання студентом-практикантом таких видів діяльності: конспектування основних розділів Статуту школи; вивчення особливостей оформлення основних документів школи; знайомство з правилами оформлення класного журналу; вивчення прав та обов'язків директора школи та його замісників, вчителя-предметника, класного керівника; знайомство з формами внутрішньшкільного контролю, зафіксованими у річному

плані; аналіз роботи методичного об'єднання вчителів за майбутньою спеціальністю; ознайомлення з порядком атестації вчителів; ознайомлення з планом роботи дитячих організацій школи; визначення основних елементів діяльності вчителя; запис конспектів 1–2 уроків за фахом студента; вивчення структури програми зі «свого» предмету; визначення особливостей позакласної роботи; конспектування плану роботи класного керівника. Крім того, індивідуальна робота полягає у збиранні дослідного матеріалу до курсової, дипломної роботи, наукової доповіді з педагогіки, психології або з дисципліни за фахом [7]. Такий підхід до організації педагогічної практики носить самостійно-творчий характер і має на меті скоригувати знання та вміння студентів у ході педагогічної практики та створити умови для заохочення студентів на подальший творчий, науковий пошук у цьому напрямі.

Особливо важлива роль у здійсненні професійно-педагогічної підготовки студентів належить переддипломній практиці студентів, яка проводиться на старших курсах вищого навчального закладу. Головна мета переддипломної практики — узагальнення, систематизація та поглиблення загальнопедагогічних та фахових знань, умінь та навичок студентів, а також їх підготовка до виконання усіх функцій учителя. Особливістю такої практики є те, що студенти включаються у коло реальних проблем професійної діяльності вчителя [8, 467–488].

Досвід організації проведення педагогічної практики студентів, накопичений на кафедрі початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, засвідчив доцільність включення до програми організації педагогічної практики студентів IV курсу низки інтегрованих завдань, пов'язаних з реалізацією програми педагогічної практики студентів. Зокрема: 1. Ознайомитися з діяльністю методичного об'єднання вчителів у напрямі реалізації компетентнісного підходу у навчанні учнів. Охарактеризувати зміст роботи, яка проводиться вчителями у цій сфері. 2. Ознайомитися з методиками діагностики, формами, методами, технологіями навчання, які використовуються вчителями у процесі здійснення компетентнісного підходу в навчанні учнів. 3. Охарактеризувати рівень підготовки вчителів до впровадження ідей компетентнісного підходу у навчально-виховний процес. 4. Відвідати заняття декількох педагогів з метою цілеспрямованого аналізу змісту уроків з позицій реалізації компетентнісного підходу до навчання. 5. Зібрати попередню інформацію про конкретну групу учнів, в якій планується проводитися практика. 6. Провести комплексну психолого-педагогічну діагностику учнівського контингенту даної групи. 7. Вивчити шкільну документацію (класний журнал) з метою виявлення за-

гального рівня успішності учнів. 8. На основі спостережень за роботою учнів на уроках з'ясувати рівень їх навченості, рівень сформованості знань та вмінь з предмету. 9. Проаналізувати отримані дані, обрати найбільш доцільний вид особистісно орієнтованого навчання для учнів, обґрунтувати свій вибір. 10. Спланувати та провести уроки на основі використання інноваційних технологій. 11. Здійснити аналіз ефективності проведених уроків, зіставляючи результати попередньої діагностики з результатами діагностики після завершення циклу занять. Виробити необхідні методичні висновки. На допомогу студентам розробляються спеціальні пам'ятки. На підсумкових конференціях з педагогічної практики цікавими видами роботи є звіти-презентації, відеофільми, проведення методичних олімпіад тощо, які демонструють результати самостійної роботи студентів щодо реалізації інноваційних технологій у навчанні учнів.

Висновки. Професійна підготовка майбутнього вчителя успішно відбувається у процесі педагогічної практики в умовах неперервності педагогічної освіти в університеті за умови цілеспрямованого включення в її зміст задач, пов'язаних з реалізацією інноваційних підходів у навчанні учнів, що оптимізує розвиток професійних здібностей кожного студента, його професійно-педагогічну адаптацію як одного з компонентів готовності до педагогічної діяльності, оскільки дозволяє стимулювати інтерес майбутніх педагогів у навчанні, спрямувати їх на творчий педагогічний пошук шляхів реалізації інноваційних підходів у навчанні учнів у процесі професійно-педагогічної діяльності на робочому місці вчителя; сприяє розвитку педагогічного мислення, професійних якостей та здібностей майбутніх учителів; практично поглиблює знання студентів та створює умови для інтеграції цих знань із загальнокультурними, психолого-педагогічними, предметно-методичними знаннями майбутніх учителів; оптимізує формування умінь та навичок у професійно-педагогічній діяльності майбутніх педагогів; дозволяє студентам об'єктивно оцінити власний рівень готовності до практичної професійної діяльності та визначити напрями, які потребують удосконалення та корекції.

ДЖЕРЕЛА

1. Абасов З. А. Роль педагогической практики студентов в их профессиональном становлении / З. А. Абасов // Социологические исследования. — 2002. — № 3. — С. 94—96.
2. Белкин Е. Л. Дидактические проблемы управления познавательной деятельностью : учеб. пособие. [для студ. пед. вузов] / Е. Л. Белкин, В. В. Карпов, П. И. Харнаш. — Ярославль, 1974. — 176 с.

3. Волинець К. І. Вступ до спеціальності: початкова освіта. Модуль 2 : навч. посіб. / К. І. Волинець, О. М. Ващенко, Т. В. Кравченко. — Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. — 148 с.
4. Гуманкова О. С. Підготовка майбутніх учителів гуманітарних дисциплін до здійснення диференційованого підходу у навчанні учнів загально-освітніх навчальних закладів : автореф. дис. ...канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ольга Сергіївна Гуманкова. — Житомир, 2012. — 23 с.
5. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя: учеб. пособ. [для студ. пед. ин-тов] / С. Б. Елканов. — М. : Просвещение, 1989. — 189 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
7. Избаш С. С. Проектная деятельность как фактор профессиональной адаптации студентов педагогического университета / С. С. Избаш // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. — Вип. 28. — Київ—Запоріжжя, 2003. — (Новые исследования в педагогических науках).
8. Калініна Л. В. Педагогічна практика: традиції та інновації / Л. В. Калініна // Вища освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Житомирська область. — К. : Знання України, 2009. — С. 467—488.
9. Никитенко В. Н. Связь педагогической теории и практики в процессе профессионального становления учителя / В. Н. Никитенко. — М. : Педагогика, 1989. — 80 с. — (Новые исследования в педагогических науках).
10. Философский словарь / [ред. М. М. Розенталь]. — 3-е изд. — М. : Политиздат, 1972. — 496 с.

В статье раскрыты подходы к организации педагогической практики, виды деятельности студентов во время прохождения педагогической практики и условия, которые обеспечивают эффективность профессиональной подготовки будущего учителя в процессе педагогической практики.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, педагогическая практика, непрерывность педагогического образования, университет.

In the article, going is exposed near organization of pedagogical practice, types of activity of students during passing of pedagogical practice and terms which provide efficiency of professional preparation of future teacher in the process of pedagogical practice.

Key words: professional preparation, pedagogical practice, continuity of pedagogical education, university.